

УЛОГА ОБРАЗОВАЊА У ИНТЕГРАЦИЈИ МАРГИНАЛИЗОВАНИХ ДРУШТВЕНИХ ГРУПА НА ТРЖИШТЕ РАДА

Марина Кулић¹

Средња стручна школа „Бранко Радичевић” Рума, Република Србија

***Сажетак:** Предмет истраживачког рада је анализа и испитивање улоге образовања у интегрисању маргинализованих група на тржиште рада. Циљ рада води ка спознавању везе између образовања ових специфичних друштвених група, степена образовања и запослења, те могућности и начина да се ове друштвене групе синергишу са тржиштем рада. Ово истраживање приказује могућности и шансе за образовање појединаца из маргинализованих друштвених група у Републици Србији. Фокус приликом истраживања био је на томе како и колико стечено формално образовање може помоћи појединцима из маргинализованих група да пронађу адекватан посао и тиме повећају квалитет свог живота. Приликом израде овог истраживачког рада коришћена је дескриптивна метода, анализа докумената, упитник и анализа истог. Закључак је да данас, маргинализоване друштвене групе, иако имају могућност да накнадно стекну формално основно и средње образовање и имају подршку институција за то, нису довољно мотивисане за образовање и стручно усавршавање. Неопходно је да се пронађу ефикасније стратегије и политике за мотивисање маргинализованих појединаца и група да се у већем броју укључе у формалне и неформалне облике образовања.*

***Кључне речи:** образовање, маргинализоване друштвене групе, образовање одраслих, тржиште рада.*

***JEL класификација:** A2, I210, R23.*

УВОД

Данас, у XXI веку, константне промене у економским, социјалним и другим сферама живота, претварају друштво у тзв. друштво знања, али ове промене нису у потпуности и сразмерно интегрисане у свим светским земљама и свим друштвеним слојевима. У први план долазе знања и информације, као најважнији стратешки ресурс новог доба (Radić, 2005). Ипак, поред тенденције ка знању, неписменост, недоступност образовања, лош образовни систем, ниска стопа примене ИКТ, неразвијеност, сиромаштво, још увек су наша реалност и колико год се поједине земље трудиле да редукују ове проблеме, то није једноставно. Наведене, негативне компоненте

¹ marina.brancoradicevic@gmail.com

данашњег света, доводе до ограничавања људских потенцијала, а самим тим и до неискоришћености радних капацитета, што директно утиче на тржиште рада и економију уопште. Велики проблем представља и структура људи у погледу образовања, пословних вештина, старости у односу на њихову радну (не)активност (Tešić et al., 2015). Такође, негативне компоненте искључују одређене друштвене групе са тржишта рада, па им се не даје шанса, нити адекватни услови за напредовање, јер су због несрећних животних околности потпуно маргинализоване. Маргинализоване или социјално депримиране друштвене групе тако постају изоловане од савременог света, његових токова, а њихов животни стандард је на веома ниском нивоу. Ове групе представљају друштвене групе које се налазе на граници или тотално ван граница друштвене моћи, те немају битног утицаја на друштвене токове и политичка дешавања. Маргинализација је последица дискриминације и немогућности коришћења људских права. Право на образовање и право на рад су људска права загарантована Уставом, као највишим правним актом у Републици Србији, те свака особа, без обзира којој друштвеној групи припада, мора да користи та права, како би водила квалитетнији живот (Устав Републике Србије, чл. 60 и чл. 71, „Сл. гласник РС”, бр. 98/2006. и 115/2021).

Циљ истраживачког рада био је да се прикажу могућности и шансе за образовање и запошљавање појединаца који припадају маргинализованим друштвеним групама у Републици Србији. Тежиште је било на што квалитетнијем опису образовног система у Србији, посебно образовања одраслих и маргинализованих друштвених група. Истраживање је засновано на следећим методама: дескриптивна метода, анализа релевантних докумената и литературе, анализа одговора добијених путем упитника.

Значај овог истраживачког рада је у томе што ће сваки потенцијални читалац добити увид у специфичну област образовања, образовање одраслих и социјално депримираних појединаца, те у један сасвим другачији свет који је, наизглед, изопштен из друштва, али свакако присутан у њему.

1. ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ

Европски стручњаци из поља образовања сматрају да је данас образовање одраслих једно од веома важних средстава помоћу којих може да се изађе на крај са најважнијим изазовима у Европи, али и свету (ЕАЕА, 2019). Тренутно се Европа суочава са растом неједнакости по многим питањима, а то се не односи само на људе,

већ и на државе и регионе у Европи. У многим државама и регионима је висока незапосленост, а истовремено се јављају и захтеви за новим знањима, вештинама и компетенцијама. Тако поједнци, без изузетка, морају бити спремни да одговоре на захтеве тржишта и изазове нових технологија (Radić, 2005). Од образовања сваког појединца, корист може имати економија и друштво у целини.

Образовање одраслих је основни алат за социјално-економски прогрес. Оно мора да: служи тржишту рада и задовољава потребе појединаца за усавршавањем у професионалном смислу; обликује одрживи социјално-економски развој земље и њену синергију са глобалном економијом; пружи појединцима потенцијал да буду активни на тржишту рада; олакша професионалну мобилност и флексибилност становништва које је радно активно; спречи друштвену искљученост и маргинализацију; допринесе осећају припадности, итд.

Данас, у свету, живи више од милион неписмених људи, од чега су преко 70% жене. У САД, у једанаест земаља, писменост је 50% (Despotović, 2016). Значајан део одраслих у Европи има низак ниво језичке и математичке писмености и дигиталних вештина. Један од значајних података је и тај да у 2021. години једна од десет особа у Европи нема никакве дигиталне вештине. Пре само пар година, број функционално неписмених у Немачкој био је скоро еквивалентан броју неписмених у Србији. У Србији је и даље веома мали број формалних центара за основно образовање одраслих, а који су добили подршку за спровођење програма за образовање одраслих. Извештаји и анализе стања у образовању одраслих углавном посматрају реализаторе образовних програма у области стручног оспособљавања одраслих који су део неформалног система образовања. По угледу на развијене земље света, Србија има свеобухватан регистар реализатора неформалних програма образовања одраслих, односно различитих активности усмерених на лични развој, стицање знања и вештина појединаца (<https://prosveta.gov.rs/prosveta/srednje-obrazovanje/obrazovanje-odraslih/javno-priznati-organizatori-obrazovanja-odraslih/>).

Овакви програми се реализују у основним, средњим школама и другим институцијама које испуњавају одређене стандарде и добијају статус Јавно признатог организатора активности образовања одраслих (ЈПОА). У Србији, неформално образовање одраслих спроводи 164 ЈПОА, који полазницима нуде 717 различитих програма неформалног образовања. Нажалост, Србија још увек нема централни регистар формалног образовања одраслих, на чему мора да се ради у наредном периоду (Despotović, 2016).

2. ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

У Републици Србији, скоро половина свог одраслог становништва налази се на елементарном нивоу образовања или испод тог нивоа. Када се посматра и анализира образовна структура становништва, акценат се ставља на школску спрему и писменост, као њена основна обележја. У Србији, према последњем попису становништва из 2022. године, живи 6.664.449 становника, од којих су 3.423.627 жене (51,4%), а 3.240.822 мушкарци (48,6%). Од укупног броја становника старости 15 и више година, 53,1% завршило је средњу школу, 22,4% стекло је више или високо образовање, 17,8% завршило је основну школу, док је 6,3% становника без основног образовања. Према званичним подацима Републичког завода за статистику, између два последња пописа у Србији, 2011. године и 2022. године, број неписмених лица старости 10 и више година, смањен је са 1,96% на 0,63%. Ови подаци показују да је порастао број и компјутерски писмених лица, са 34,2% (2011. године) на 45,7% (2022. године) (Републички завод за статистику, Београд, 2023).

Тренутно, 65 основних школа у Србији спроводи програм функционалног основног образовања одраслих, који похађа преко 6.000 полазника. Основно образовање одраслих, који нису завршили основну школу у за то предвиђеним годинама живота, одвија се данас у три циклуса и траје три школске године. Први циклус чине прва четири разреда основног образовања и траје годину дана; други циклус обухвата пети и шести разред, а трећи циклус обједињује седми и осми разред основне школе. По завршетку трећег циклуса, полазници овог програма полажу завршни испит, који се састоји из три теста прилагођена одраслим полазницима. Након овога, одрасли полазници успешно окончавају своје формално основно образовање, те добијају сведочанство које се ни по чему не разликује од сведочанства које се издаје деци приликом завршетка основне школе (сведочанство је свуда признато, не дискриминише полазника на било који начин и на њему није истакнуто да је завршио основну школу по програму за одрасле).

Године 2015., када је формално основно образовање одраслих институционализовано и уобличено законом, путем пројекта *Друга шанса* покренутим и финансираним од стране Европске уније, овај облик формалног образовања реализован је у 79 основних школа у Србији и похађало га је 5.950 одраслих полазника. Ванредно средње образовање је реализовано у 235 средњих школа, а похађало га је 2.925 полазника. Преквалификацију, доквалификацију и специјализацију реализовала је 191 средња школа, а похађало их је 8.399 полазника.

Године 2020., ситуација са образовањем одраслих у Србији је измењена. У *Извештају о реализацији годишњег плана образовања одраслих у Републици Србији од 2020. године* постоје следећи подаци: формално основно образовање одраслих је организовано у 65 школа на 16 школских управа; програм је похађало 6.299 полазника, нешто више од предвиђеног броја; у реализацији програма учествовало је 896 наставника и 79 андрагошких асистената. Први циклус је уписао 1.721 полазник, а окончало њих 751. Други циклус је уписало 2.216 полазника, а завршило њих 1.231. Трећи циклус основног образовања одраслих је уписало њих 2.378, а завршило 1.456. Осипање полазника након уписа је велико, али се смањује како школовање одмиче, а број оних који одустану одмах по упису је највећи. Школску 2019/2020. годину је обележила пандемија вируса Covid19 и прелазак на *online* наставу, што је демотивисало многе полазнике, а многи од њих се нису укључивали у наставу јер нису имали техничке и материјалне услове, нити Интернет конекцију. Од полазника који су завршили осми разред, на наставак школовања се одлучило њих 320.

У Србији се формално основно образовање одраслих спроводи и у оквиру казнено-поправних завода, а чак и тамо је учено осипање полазника програма у последњих неколико година. Од 325 полазника који су похађали програм формалног основног образовања одраслих у оквиру казнено-поправних завода, од 2015. до 2020. године, 243 полазника је успешно завршило уписан циклус образовања. У реализацији овог програма у казнено-поправним заводима у Србији, 2020. године, учествовао је 81 наставник и 4 андрагошка асистента.

Ванредно средње образовање за старије од 17 година, финансирано из буџета Републике Србије, 2020. године је реализовало 68 школа (112 школа мање него 2019. године) на територији 16 школских управа. Програм ванредног средњег образовања је похађало 308 полазника. Интересовање за упис, односно укључивање у формално средње образовање одраслих је веома ниско. Разлози су вишеструки, а најчешћи је дефицит слободног времена за често одсуство у образовне сврхе.

Подаци из 2022. године приказују да је школске 2021/2022. године у неком облику образовања учествовало 1.226.054 лица. Од овог броја лица, у предшколском образовању учествовало је око 18,2%, основном образовању (са образовањем одраслих) учествовало је 42% (514.962), средњем 19,8% и високом образовању 20% лица (Републички завод за статистику Републике Србије, Београд, 2023).

3. МАРГИНАЛИЗОВАНЕ ДРУШТВЕНЕ ГРУПЕ И ПРОБЛЕМ ИСКЉУЧЕНОСТИ

За означавање нових извора друштвене неједнакости, социолози су установили термин „социјална искљученост”, којим су означили начине и механизме искључивања појединца или друштвених група из шире друштвене заједнице услед ускраћености за могућности и услове неопходне за живот, а који су доступни већини популације. Европска комисија по први пут помиње појам социјалне искључености 1988. године у својим званичним документима (Anić & Medić, 2021). Важност концепта социјалне искључености огледа се у томе што он јасно указује на велике изазове са којима се суочавамо у глобалном друштву. Појам „социјална искљученост” је ужи појам од појма „друштвена неједнакост”, али симиларан појму маргинализације. Појам „маргинализација” јавља се у социолошкој и психолошкој интеракцији разних теоријских учења, а говори се, пре свега, о социолошком термину који се употребљава за дескриптивни приказ групе људи искључене из водеће културе и дистрибуције моћи, која је присутна у друштву. Под маргинализованим друштвеним групама подразумевају се друштвене групе које су на периферији, потпуно неутитајне и које немају приступ социјалним, економским, политичким и културним правима која су другима доступна. У маргинализоване групе убрајају се: стари људи, дуготрајно незапослени појединци, једнородитељске породице, особе са инвалидитетом, странци, расне и етничке мањине, сиромашни, жене, деца и млади, ратни ветерани, LGBTIQ популација, мањинске верске групе, лица на издржавању казне затвора и рехабилитовани осуђеници. Ово није коначан списак маргинализованих група, јер се оне константно мењају и увећавају. Свако од нас, некад у животу, могао би да се нађе на маргини друштва без могућности остваривања својих, Уставом и законима загарантованих права (Dardić & Milojević, 2010). Појединци могу бити маргинализовани из различитих области живота: тржишта рада, образовања, становања, социјалних веза, поштовања, итд. Искљученост из једног подручја повлачи за собом даље искључености (нпр. ако је појединац дуго незапослен, односно искључен са тржишта рада, веома је извесно да ће бити смањена његова интеракција са другим људима, па ће полако постати искључен и из читавог социјалног аспекта). Циљ борбе против искључености настоји да осигура више од расподеле добара, односно, да осигура социјалну интеграцију и партиципацију.

4. ВЕЗА ОБРАЗОВАЊА И ТРЖИШТА РАДА

У XXI веку, отварају се нова питања односа образовања и тржишта, а пре свега његовог посебног сегмента: тржишта рада. „Човек је једино живо биће чији је опстанак условљен радом” (Radić, 2005, стр. 83), стога успостављање тржишта рада представља велику прекретницу у развоју човека. Процес образовања и функционисање тржишта радне снаге су уско повезани. Ова повезаност и условљеност проистиче из саме природе тржишта рада, као и односа тржишта рада и других сегмената. Анализирајући послове и законитости тржишних кретања, економисти, научници и други стручњаци, сложили су се да се тржиште у целини састоји из три сегмента: тржишта роба, тржишта капитала и тржишта рада. Ова три сегмента морају да функционишу синхронизовано. Субјекти тржишта рада, у односу на тржишта роба и капитала, јесу људи. Човек има природне, биолошке мотиве самоодрживости, али и психолошке, социјалне мотиве одбране слободе и достојанства личности. Тржиште рада се неретко идентификује и као најзначајнија одредница неједнакости. Исходи и индикатори тржишта рада (запосленост, незапосленост, не(активност), зарада) непосредно су повезани са нивоима неједнакости и сиромаштва. Високи нивои запослености, под условом да су остале компоненте исте, требало би да доведу до конкурентније расподеле зарада, што опет води до ниже неједнакости (Cvetićanin, 2013).

Образовање је одувек било главни енергетски извор перманентног увећавања стваралачке моћи људских ресурса. Развој образовања у савременим грађанским капиталистичким друштвима истовремено је економски, политички, социјални и морални процес.

Образовање је обликовало тржиште рада на следеће начине: укључивањем најширих слојева становништва у образовни процес; перманентним подизањем општег нивоа образовања појединих друштава; настанком и развојем нових професија; слојевитошћу друштва, настанком великог броја нових друштвених слојева, итд. Интеракција између образовања и тржишта рада огледа се у томе што процес образовања креира општеобразовни и стручни профил људских ресурса.

Основни циљ образовања мора да буде повезивање образовања и тржишта рада. Непоуздана веза и неадекватна комуникација између просвете и привреде, подручја образовања и подручја рада, доводи до тога да привреда не информисе просвету о кадровима који недостају, па просвета нема могућност да их припрема, образује, усавршава.

Стратешки посматрано, може се рећи да просвета и привреда треба да буду две основе на којима ће почивати друштво, јер просвета обликује људе, а привреда им обезбеђује запослење, односно опстанак. Просвета мора да буде у функцији развоја земље, као што је то случај у Русији, Кини или САД, јер ове државе много улажу у просвету, како би направиле квалитетне кадрове који могу послужити државним и друштвеним интересима (Cvetićanin, 2013).

5. ТРЖИШТЕ РАДА У СРБИЈИ

Главни индикатори тржишта рада унапређени су у протеклим годинама, али Србија и даље битно заостаје у поређењу са земљама Европске уније. Незапосленост се обично посматрала као структурни проблем који се може решити отварањем нових радних места, економским развојем и јачањем система социјалне заштите (Špađina, 2020). Ипак, неједнакости у образовној, старосној, полној, компетитивној, и другим сферама, утичу на то да не може на лак и брз начин да се реши проблем незапослености, што је и највећи проблем тржишта рада.

Тржиште рада у нашој земљи карактерише висока неактивност радно способног становништва (32% у односу на 27% у Европској унији). У структури незапослених доминирају неквалификовани и полуквалификовани радници. Незапосленост, али првенствено нефлексибилност тржишта рада важни су чиниоци који спречавају привредни и друштвени развој. Регистровани број запослених у Србији износио је 2.253.473 лица 2022. године, што је за 1,8 % више у односу на годину пре тога. Број лица која су активна на тржишту рада (која чине и запослена и незапослена радна снага), по последњем попису износио је 215.600, а и ту се примећује повећање у односу на 2021. годину од 0,5%. Године 2022. број запослених лица је био 2.913.500 и већи је за 2,3% у односу на 2021. годину (Републички завод за статистику Републике Србије, Београд, 2023).

Једна од карактеристика тржишта рада у Србији је висока стопа неформалне запослености (18%) и рањиве запослености (24%). Присутне су и значајне регионалне разлике у исходима тржишта рада. На пример, стопа запослености у Београду (65%) је за 8% виша него у Јужној и Источној Србији (57%), док је стопа незапослености скоро 6% нижа (Anić & Medić, 2021). Значајне су и разлике у заради за исте послове. Ови обрасци су довели до великих регионалних разлика у стопама сиромаштва. Неједнака доступност образовања једна је од најважнијих одредница неједнакости у погледу зарада, док су неједнакости широко распрострањене у области образовања, од предшколског образовања и васпитања, па на даље. Када је реч о

нивоима образовања, од основног до високог, неопходно је уложити велике напоре да се системски унапреде исходи. Обавезно средње образовање би требало да буде један од циљева образовног система у наредном периоду. Предлаже се да се са обавезним средњим образовањем у Србији почне од 2030. године, али би могло бити уведено и раније. Боља доступност терцијарног образовања за децу из неповољног социо-економског окружења, посебно из руралних подручја, довешће до минимизирања неједнакости тржишних прихода (Anić & Medić, 2021).

Сиромаштво представља вишедимензионалан феномен, који, поред недовољних средстава за живот и могућности задовољавања основних људских потреба, утиче и на остваривање основних људских права појединца. Статистички подаци из 2022. године говоре да је део становништва у Србији који је близу сиромаштва и маргинализације нешто већи (28,1%) од Европске уније (25%). Према најчешћем статусу у активности, стопа ризика од сиромаштва за пунолетне и старије појединце, приказује да их је 49,2% незапослених било под ризиком од сиромаштва. Појединци који су samozапослени, имали су већу стопу ризика од сиромаштва од оних запослених код послодавца, 11,2% у односу на 5,6%, а за пензионере ова стопа износила је 19,7% (Републички завод за статистику Републике Србије, Београд, 2023). Образовање је један од чинилаца за значајније позиције и животни просперитет, стога људи који су више изложени ризику од сиромаштва и маргинализацији, имају веће шансе да их „заобиђу” уколико су образовани или имају завршену основну или средњу школу. Они који су неписмени или без икаквог образовања, тешко могу да пронађу посао, а самим тим не могу активно да учествују на тржишту рада и бивају често одбачени од друштва. Програми описмењавања, образовања одраслих, разни облици неформалног и ванредног образовања, пружају могућност појединцима да стекну одређени образовни ниво, али и стручна знања и вештине, а самим тим смањују ризик од сиромаштва и маргинализације, а повећавају шансу за активно учешће на тржишту рада.

6. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

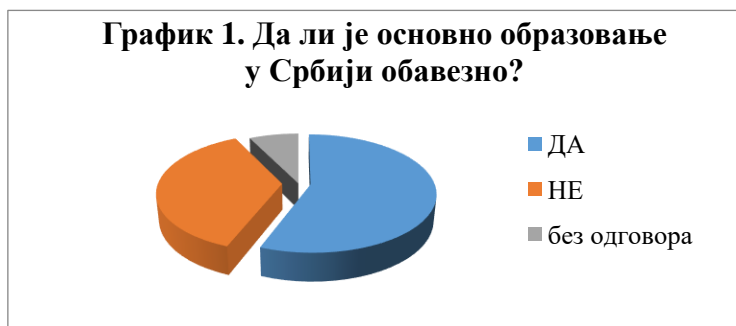
Методолошки оквир је конципиран на основу природе предмета истраживања, при чему је узета у обзир сложеност интеракције одраслих особа, образовања и тржишта рада. Истраживање је засновано на анализи података добијених одговорима одраслих особа путем упитника, претежно из маргинализованих

група, које су похађале програм формалног основног образовања на територији сремског округа. Предмет истраживања овог рада био је анализа и испитивање улоге образовања у интегрисању маргинализованих група на тржиште рада. Проблем истраживања био је садржан у одговору на питање: Да ли образовање помаже маргинализованим групама у њиховом интегрисању на тржиште рада? Циљ истраживања био је да се прикажу могућности и шансе за образовање и запошљавање појединаца који припадају маргинализованим групама у нашој земљи. Задачи који су истраживачким радом остварени и на њих је одговорено на основу добијених резултата били су: испитати заинтересованост одраслих, који нису завршили формално образовање за наставак истог; испитати мотивисаност одраслих, првенствено маргинализованих појединаца, за наставак формалног образовања; испитати да ли одрасли, маргинализовани појединци, по завршетку формалног основног образовања успевају да се интегришу на тржиште рада; испитати да ли одрасли који су завршили формално основно образовање након за то предвиђеног периода сматрају да су урадили нешто добро за себе и своју каријеру; испитати да ли одрасли који су завршили формално основно образовање планирају да наставе са образовањем и професионалним усавршавањем. У раду и истраживању је коришћена дескриптивна метода, анализа статистичких и података других истраживања, техника анкетања, те упитник који је пажљиво конципиран и прилагођен особама које су потенцијално неписмене или необразоване. На питања из упитника одговарано је писменим и усменим путем. Помоћу упитника су прикупљени подаци о одраслима који похађају формално основно образовање, информације о томе да ли они желе да наставе да се образују и усавршавају, да ли сматрају да ће се лакше запослити када заврше основно образовање, да ли су запослени или незапослени; информације о броју чланова породице, годишту, брачном статусу и слично. Узорак је био намерни, како би задаци били остварени, а циљ испуњен. У истраживању су учествовале одрасле особе, женског и мушког пола које нису завршиле основно образовање у, за то предвиђеном животном добу, а тог момента су учествовале у програму формалног основног образовања одраслих на територији Срема и у том моменту су имале од 15 до 60 година старости. Добијени подаци обрађени су квалитативно и квантитативно, изражени су у процентима, а резултати су приказани дескриптивно. Истраживање је спроведено од последње недеље фебруара до краја марта 2022. године у образовним институцијама у Срему које спроводе програме формалног основног образовања одраслих. Испитаници су попуњавали упитник писменим

путем или одговарали на питања усменим путем, у ОШ „Иво Лола Рибар” у Руми, ОШ „Небојша Јерковић” у Буђановцима (која сем у матичној школи, наставу за одрасле одржава и у Казнено-поправном заводу Сремска Митровица). Од укупног броја дистрибуираних упитника, који је износио 100 примерака, упитнике је попунило 68 полазника, од којих је 25 женског пола, а 43 мушког пола.

7. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА: МАРГИНАЛИЗАЦИЈА И ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ У СРБИЈИ

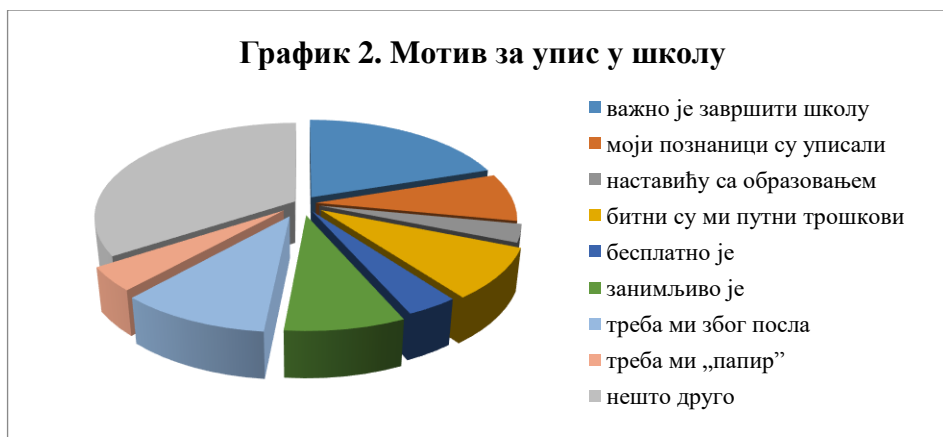
Прво питање упитника гласило је: „Да ли је основно образовање у Републици Србији обавезно?”, а на њега је потврдно одговорило 38 испитаника (55,88%), одрично 25 испитаника (36,76%), док је 5 испитаника прескочило одговор на питање (7,35%). Од потврдних одговора, 23 су дали мушкарци (60,53%), а 15 жене (39,47%). Из наведеног се закључује да је већи део испитаних полазника свесно чињенице да је основно образовање у Србији обавезно, те су уписали програм основног образовања одраслих како би стекли законом прописани степен образовања, што су пропустили у ранијем периоду свог живота.

Извор: Аутор

Друго питање гласило је: „Да ли Вам је ово први пут да сте уписани у школу?”, а на њега је потврдно одговорило 37 полазника (54,41%), одрично 27 полазника (39,71%), док је одговор на ово питање прескочило 4 полазника (5,88%). Више од половине испитаника који су у том тренутку похађали формално основно образовање одраслих у сремским основним школама, уписани су у школу први пут у свом животу. Овај податак нам говори да је и даље високо заступљена неписменост и необразованост наших грађана.

Треће питање гласило је: „Који је Ваш мотив за упис у школу?“, а испитаницима је дато осам понуђених опција, где су могли да заокруже и више од једног одговора.

Извор: Аутор

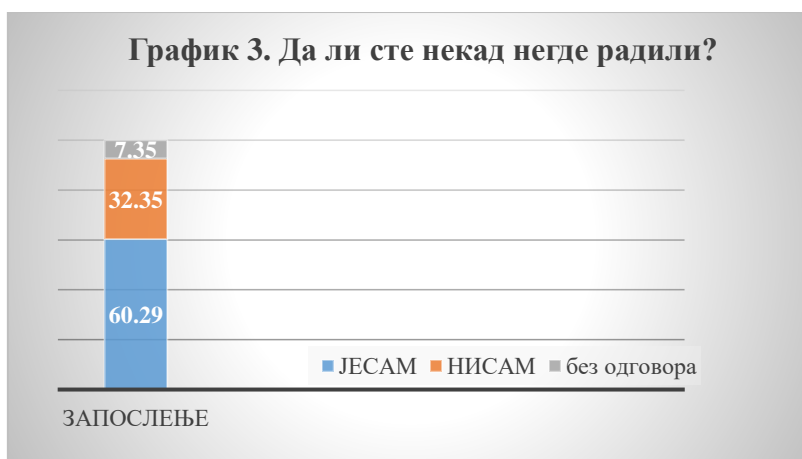
Графикон 2 показује разноликост одговора, а самим тим и мотива за упис полазника у школу. Највише заокружених мотива је под опцијом „нешто друго“, где су полазници додали мотиве, попут: „морам“, „обећао сам“, „учим српски“, „идем кад имам времена“, „казна затвора“, итд. Најмањи број заокружених одговора је оних који указују на то да ће полазник по окончању основне школе наставити са даљим образовањем.

Четврто питање се односило на то да ли су испитаници пријављени код Националне службе за запошљавање, што треба да је услов за упис на програм формалног основног образовања одраслих, а касније и за активно тражење запослења и укључивање на тржиште рада. Од свих испитаника, 45 њих је пријављено на евиденцију Националне службе за запошљавање (66,18%), 20 се изјаснило да није пријављено (29,41%), док 3 испитаника није дало одговор на ово питање (4,41%). Већина испитаника јесте пријављена на евиденцију Националне службе за запошљавање и по завршетку основног образовања моћи ће да се активира на тржишту рада.

Пето питање гласило је: „Да ли имате возачку дозволу?“, где је 36 испитаника одговорило потврдно (52,94%), 24 одрично (35,29%), а 8 није дало одговор на питање (11,76%). Више од половине испитаника већ је стекло возачку дозволу, у ранијем периоду свог живота, што је сада практично немогуће без завршене основне школе, јер су тестови за полагање теоријског дела возачког испита комплекснији и захтевају од кандидата да уме да чита и пише, сем моторичких вештина које евентуално поседују.

Улога образовања у интеграцији маргинализованих друштвених група на тржиште рада

На шесто питање: „Да ли сте некад негде радили?“, потврдно је одговорио 41 испитаник (60,29%), одрично 22 испитаника (32,35%), а без одговора је 5 упитника (7,35%), што значи да је већина испитаника обављала одређене послове за које је била плаћена. Како су они без основне школе и неквалификовани, нису могли бити пријављени и регуларно учествовати на тржишту рада, већ су послове обављали непријављени или „на црно“. На тај начин, они су били без икакве законске заштите, без уплаћене пензијске, социјалне и здравствене заштите. Ова чињеница је обесхрабрујућа и значи да се још увек боримо са проблемом који је претходних деценија био веома актуелан.

Извор: Аутор

Седмо питање се односило на то да ли испитаници у тренутку испитивања раде негде. Потврдне одговоре је дало њих 23 (33,82%), одричне 45 (66,18%). Ови одговори указују да је ипак мање полазника који раде у тренутку испитивања, односно да се смањује број оних који раде непријављени и без икаквог образовања и квалификација. Полазници који не раде, усмерили су се на образовање, надајући се да ће по завршетку основне школе пронаћи посао.

Осмо питање се односило на полазнике који су се изјаснили као запослени у моменту испитивања, па су наводили посао којим се баве. Од 23 испитаника који су се изјаснили да раде, њих 8 обавља сезонске послове (брање боровница, кукуруза, јабука, дувана-34,78%), 4 се баве чишћењем (17,39%), 3 раде у кухињи (13,04%), 3 се баве трговином (13,05%), 2 се баве столарским занатом (8,70%), 2 раде у фабрици (8,70%), 2 раде у иностранству (грађевина 8,70%), 1 ради у сервису рачунара (4,35%). Као што се види из изложеног, запослени

испитаници раде слабо плаћене послове, за које није неопходна завршена школа, већ само добро опште здравствено стање, искуство и одређене вештине. Без обзира што су запослени, ови испитаници нису видљиви на тржишту рада и нису законом заштићени.

Девето питање се односило на то да ли испитаници сматрају да ће им завршена основна школа помоћи да пронађу посао. На ово питање 36 испитаника је одговорило потврдно (52,94%), 28 одрично (41,18%), а 4 испитаника није дало одговор (5,88%), што упућује да је скоро уједначен став испитаника о томе колико ће им диплома основне школе помоћи код запослења.

Извор: Аутор

Десето питање се односило на то да ли су полазници размишљали да наставе да се образују после успешно окончане основне школе. Од свих испитаника, њих 19 је одговорило да ће вероватно наставити са образовањем (27,94%), 47 њих да неће наставити (69,12%), док 2 нису дали одговор (2,94%). Ови подаци говоре да већина испитаника сматра да им је довољна основна школа и да неће настављати даље да се образују.

Једанаесто питање гласило је: „Да ли је основна школа у месту у ком живите?”. На ово питање 19 испитаника је одговорило потврдно (27,94%), односно да живи у месту у ком иде у школу; одрично је одговорило 47 испитаника (69,12%), док се 2 није изјаснило (2,94%). Из ових података види се да већина полазника путује из других места, те му Национална служба за запошљавање надокнађује путне трошкове.

Дванаесто питање је захтевало од испитаника да се изјасне да ли у њиховом домаћинству живи још особа старијих од 15 година које нису завршиле основну школу. Ово питање је значајно, јер указује на то да ли је генерација која у тренутку испитивања похађа формално основно образовање одраслих, уједно и последња у домаћинствима испитаника или се тренд са непохађањем основне школе наставља. На ово питање потврдно је одговорило 34 испитаника (50%), а одрично 33 испитаника (48,53%). Једна особа није одговорила на ово питање (1,47%).

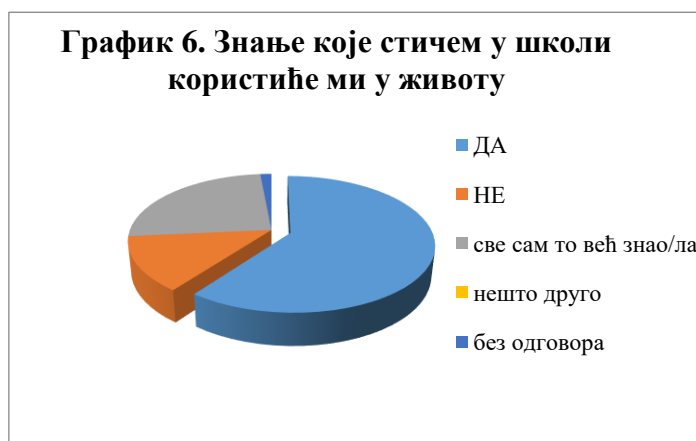
Тринаесто питање се односило на то да испитаници процене да ли су лошије пролазили у животу јер немају завршену основну школу. На ово питање 37 испитаника је одговорило потврдно (54,41%), односно да сматра да је лошије пролазило у животу због тога што нису завршили школу. Одрично је одговорило 27 испитаника (39,71%), а одговор није дало 4 испитаника (5,88%).

Извор: Аутор

Четрнаесто питање се односило на то колико редовно, на недељном нивоу, испитаници долазе у школу, похађају наставу. Највећи број испитаника, њих 34 (50%), одговорило је да у школу долазе 1-3 пута недељно; 15 њих (22,06%) да долазе више од 3 пута недељно; 13 њих (19,12%) да долазе стално, према распореду часова; 5 њих (7,35%) да долазе ретко; док је само 1 (1,47%) одговорио „нешто друго. Из изложеног се може приметити да већина полазника долази у школу сваке недеље и прати наставу, те да се циљ програма „Друга шанса” остварује, тј. смањује се број неписмених и оних који нису завршили основну школу, што нам потврђују и статистички подаци, односно разлика између пописа 2011. и 2022. године, наведена у овом раду.

Петнаесто питање односило се на то да ли испитаници сматрају да ће знање које стичу у школи моћи да искористе у свом животу. Чак 41 полазник одговорио је потврдно (60,29%), односно да мисли да ће му стечено знање користити у животу; 17 полазника је одговорило да је све што је учио у школи знао од раније (25%); 9 полазника сматра да му знање неће користити (13,24%); 1 полазник није одговорио на постављено питање (1,47%).

Извор: Аутор

8. ДИСКУСИЈА

На основу резултата добијених истраживањем, конципиран је профил просечног полазника формалног основног образовања одраслих у Републици Србији. Такав полазник, који је 2021/2022. школске године похађао формално основно образовање одраслих имао је следеће карактеристике:

Табела 1. Карактеристике просечног полазника образовања одраслих

ДЕТАЉИ УПИТНИКА	НАЈЧЕШЋЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ
ПОЛ	МУШКИ
СТАРОСТ	20-40 ГОДИНА
НАЦИОНАЛНОСТ	СРПСКА, РОМСКА
ВОЗАЧКА ДОЗВОЛА	ПОСЕДУЈЕ
ФРЕКВЕНЦИЈА ПУТОВАЊА ДО ШКОЛЕ	1-3 ПУТА НЕДЕЉНО
ПРИЈАВЉЕН КОД НАЦИОНАЛНЕ СЛУЖБЕ ЗА ЗАПОШЉАВАЊЕ	ДА

Улога образовања у интеграцији маргинализованих друштвених група на тржиште рада

ИСКУСТВО У ПОВРЕМЕНИМ/СЕЗОНСКИМ ПОСЛОВИМА	ДА
ТРЕНУТНИ РАДНИ СТАТУС	НЕЗАПОСЛЕН
СВЕТАН ОБАВЕЗНОСТИ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА	ДА
ПРВИ ПУТ УПИСАН У ШКОЛУ	ДА
СМАТРА ВАЖНИМ ЗАВРШИТИ ШКОЛУ БЕЗ ОБЗИРА НА ГОДИНЕ СТАРОСТИ	ДА
ОЧЕКУЈЕ ДА ЋЕ МУ ЗАВРШЕНО ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ ПОМОЋИ ПРИ ЗАПОШЉАВАЊУ	ДА
НАСТАВИЋЕ ОБРАЗОВАЊЕ	НЕ
НЕПИСМЕНИХ У ДОМАЋИНСТВУ	ДА, ИМА ИХ ЈОШ
СМАТРА ДА ЈЕ ТРЕБАО ЗАВРШИТИ ШКОЛУ НА ВРЕМЕ	ДА
ОЧЕКУЈЕ КОРИСТ ОД ЗНАЊА СТЕЧЕНОГ У ШКОЛИ	ДА

Извор: Аутор

Полазник формалног образовања одраслих, школске 2021/2022., имао је најчешће следеће карактеристике (Табела 1): мушкарац од 20 до 40 година старости; српске или ромске националности; поседује возачку дозволу; путује до школе у којој се настава одржава једном до три пута недељно; пријављен је на евиденцију Националне службе за запошљавање; радио је одређене повремене или сезонске послове у неком периоду живота; незапослен у том тренутку; упознат са чињеницом да је основно образовање у Србији обавезно; по први пут је уписан у школу; сматра да је важно завршити школу без обзира на године старости; сматра да ће му основна школа помоћи код запошљавања; неће наставити са даљим образовањем; у свом домаћинству има још неписмених; сматра да је требао да заврши основну школу у за то предвиђеном периоду живота; мисли да ће му знање добијено у школи користити у животу. Овај профил просечног полазника формалног основног образовања директно указује на везу између образовања и запослења.

Просечан полазник формалног основног образовања је искључен са тржишта рада, а самим тим је угрожен опстанак њега, као појединца, али и његове породице. Веза Националне службе за запошљавање и школа које у Србији нуде програме формалног основног образовања треба да буде јака константно и да подстиче и мотивише полазнике да похађају наставу. Такође, држава мерама за социјално угрожено становништво мора финансијски да подржава одрасле појединце који су одлучили да се образују и укључе се на тржиште рада. Образовање захтева, како интелектуални напор, тако и време и одређена финансијска средства. Држава мора међу своје приоритете да стави активне мере запошљавања, јер је сврха ових мера да допринесу добром функционисању тржишта рада кроз помоћ

незапосленим лицима, али и послодавцима (Špadina, 2020). Интересантан податак из овог истраживања је и да просечан полазник има возачку дозволу, што је данас готово немогуће, јер су тестови за теоријски део возачког испита комплекснији и захтевају од кандидата, сем моторичких способности, да умеју да читају и пишу. На овај начин се мотивишу одрасли појединци да заврше основно образовање у било ком периоду живота. Испитаници су особе које су некад у животу радиле повремене или сезонске послове, те им рад није стран, али услед недовољне компетентности у одређеној области и формалне дипломе, нису никад били видљиви на тржишту рада. Невидљивост појединаца на тржишту рада и даље користе послодавци, који такве појединце ангажују (рад „на црно”), без обзира што немају правну заштиту. У овоме се огледа рањивост оваквих појединаца и група. Особе које су биле искључене до 65 година старости са тржишта рада, докле год су требале да буду радно активни, немају услове да остваре пензију, као вид социјалне подршке, па су, самим тим веома угрожене. Необразовање и искљученост са тржишта рада су велики проблеми данашњице, а државе, установе образовања, али и социјалне установе, морају значајно да се баве овим питањима. Сви европски трендови у образовању одраслих ослањају се на водећи циљ *Нове европске агенде за образовање одраслих 2030.*, односно на увећање квалитетне понуде и промоције образовања одраслих и значајнију партиципацију одраслих у активностима формалног, неформалног и информалног учења. образовање јесте и мора бити једина полуга у активирању појединца на тржишту рада.

ЗАКЉУЧАК

Појединац који није завршио основно образовање у периоду за то предвиђеном, има шансе да се образује касније у животу, али он већ на неки начин бива маргинализован у друштву и има мале шансе да нађе посао. Самим тим, овај појединац је изопштен са тржишта рада и његов квалитет живота је на ниском нивоу. Такав појединац, на маргинама друштва, неретко нема мотивације, воље, ни снаге да се врати на „прави пут” и читав живот остаје у истој или сличној ситуацији. Ово истраживање је имало за циљ да прикаже могућности и шансе за образовање и запошљавање појединаца који припадају маргинализованим друштвеним групама у Републици Србији. Кроз одговоре на питања из упитника полазника основног образовања одраслих, конципиран је профил просечног полазника формалног основног образовања одраслих, који нам говори у каквом су стању и каквог размишљања појединци који су из одређених

несрећних животних околности остали без основног образовања. Они, иако тренутно имају могућност наставка образовања, нису довољно мотивисани за то, а иако сматрају да је образовање нешто добро, немају свест о томе колико би им оно бенефита донело. Треба радити на освешћивању друштва, у целини, о значају образовања одраслих и пружању подршке полазницима таквог програма. Држава мора да предузме мере и измени законодавне оквире, како би појединци, који покажу спремност за наставак образовања, били у могућности да напредују и укључе се у друштвене токове. Маргинализација је присутна увек, али држава, као систем, треба да направи одлучујуће кораке, како би особе које су маргинализоване и дискриминисане на било који начин, па и код запошљавања, биле усмерене ка здравим циљевима, уз подршку друштва, а не осуђивање на било који начин. Образовање и тржиште рада су у синергији, а право човека на образовање је једно од основних људских права, као што је и право на рад. Држава би требала да ради на томе да сваки појединац може да оствари та своја права, без обзира којој друштвеној групи припада.

ЛИТЕРАТУРА

1. Anić, A. & Medić, P. (2021). *Smanjenje nejednakosti-put ka održivom razvoju*. Centar za visoke ekonomske studije, Beograd.
2. Cvetičanin, N. (2013). Prosveta za privredu, obrazovanje za rad-o nužnosti uspostavljanja veza između sveta obrazovanja i sveta rada. *Образовање и развој*, 88-95.
3. Dardić, D. & Milojević, M. (2010). *Priručnik za izveštavanje o marginalizovanim grupama*. Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luke, GRAFD.
4. Despotović, M. (2016). *Образовање одраслих на западном Балкану-један емпиријски поглед*. Друштво за образовање одраслих, Beograd.
5. Evropska asocijacija za obrazovanje odraslih (EAEA) (2019). Manifest učenja odraslih za 21. vek-moć i radost učenja. *Андрогошке студије*, (1), 159-161.
6. Ivanović-Munitlak, O., Mitić, P., & Raspopović, N. (2014). Situation and prospects of life insurance market in Republic of Serbia. *Poslovna ekonomija*, 8(1), 51-66.
7. Mijanović, N. (2017). Cjeloživotno učenje i tržište rada. *Образовање и развој*, 1, 69-86.
8. Министарство просвете Републике Србије (2022). *Годишњи план образовања одраслих за 2022.годину*. Приступљено

- 17.1.2021. године са: <https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2023/03/Izvestaj-GPOO-2022.pdf>
9. Министарство просвете Републике Србије (2020). *Извештај о реализацији годишњег плана образовања одраслих у Републици Србији у 2020. години*. Приступљено 29.4.2021. године са: <https://mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/3/Izvestaj-GPOO-u-2020-god-final-2.pdf>
10. Министарство просвете Републике Србије (2022). *Јавно признати организатори образовања одраслих*. Приступљено 21.4.2022. године са: <https://prosveta.gov.rs/prosveta/srednje-obrazovanje/obrazovanje-odraslih/javno-priznati-organizatori-obrazovanja-odraslih>
11. Министарство просвете Републике Србије (2021). *Образовање одраслих*. Приступљено 22.1.2021. године са: <https://www.mpn.gov.rs/obrazovanje-odraslih/osnovno-obrazovanje-odraslih>
12. Министарство просвете Републике Србије (2015). *Образовање одраслих у Републици Србији-презентација*. Београд.
13. Јовановић, Н., & Јовановић, М. (2018). Друштвени фактори неједнаких шанси у образовању. *Годишњак Педагошког факултета у Врању*, 9(1), 47-66.
14. Љубичић, М. (2019). Маргинализоване групе и савремени свијет. *Социолошки преглед*, 53(4), 1438-1443.
15. Radić, J. (2005.). Politika tržišta rada i strategija zapošljavanja. *Privredna izlaganja*, 48(1-2), 81-92.
16. Републички завод за статистику Републике Србије (2023). *Статистички годишњак Републике Србије*. Приступљено 15.1.2023. године са: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/publikacije/publication/?p=15431>
17. Špadina, H. (2020). Odgovorne socijalne politike-uporedna analiza hrvatskih, švedskih i danskih mera aktivne politike zapošljavanja. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 59 (89), 181-203.
18. Tešić, A., Ilić, V., & Đelić T. A. (2015). Labour market in Serbia-an opportunity or limitation of economic growth. *Економска пољопривреда*, 62(4), 1117-1136.
19. Устав Републике Србије (Службени гласник Републике Србије, бр. 98/2006, 115/2021).

Рад је примљен: 24. марта 2024. године

Рад је послат на корекцију: 14. априла 2024. године

Рад је прихваћен за објављивање: 4. маја 2024. године

THE ROLE OF EDUCATION IN THE INTEGRATION OF MARGINALIZED SOCIAL GROUPS INTO THE LABOUR MARKET

Marina Kulić¹

Secondary Vocational School "Branko Radicevic", Ruma, Republic of
Serbia

Abstract: *The subject of the research paper is the analysis and examination of the role of education in the integration of marginalized groups into the labor market. The goal of the work leads to understanding the connection between the education of these specific social groups, the level of education and employment, and the possibilities and ways to synergize these social groups with the labor market. This research shows the possibilities and chances for education of individuals from marginalized social groups in the Republic of Serbia. The focus of the research was on how and to what extent acquired formal education can help individuals from marginalized groups to find an adequate job and thereby increase the quality of their lives. The descriptive method, document analysis, questionnaire and analysis were used in the preparation of this research paper. The conclusion is that today, marginalized social groups, although they have the opportunity to later acquire formal primary and secondary education and have the support of institutions for this, are not sufficiently motivated in education and professional training. It is necessary to find more effective strategies and policies to motivate marginalized individuals and groups to become more involved in formal and informal forms of education.*

Key words: *Education, Marginalized Social Groups, Adult Education, Labour Market.*

JEL classification: *A2, I210, R23.*

INTRODUCTION

Today, in the 21st century, constant changes in economic, social, and other spheres of life are transforming society into the so-called knowledge society, but these changes are not fully and proportionally integrated in all countries worldwide and among all social strata. Knowledge and information come to the forefront as the most important strategic resources of the new era (Radić, 2005). However, alongside the tendency towards knowledge, illiteracy, lack of access to education, poor educational systems, low ICT adoption rates, underdevelopment, and poverty still remain our reality, and no matter how hard some countries try to reduce these problems, it's not straightforward. The mentioned negative components of today's world lead to limitations of human potential, and

¹ marina.brankoradicevic@gmail.com;

thus to underutilization of labor capacities, directly impacting the labor market and the economy in general. Another major problem is the structure of people in terms of education, business skills, age in relation to their work (in)activity (Tešić et al., 2015). Furthermore, negative components exclude certain social groups from the labor market, depriving them of opportunities and adequate conditions for advancement because they are completely marginalized due to unfortunate life circumstances. Marginalized or socially depressed social groups thus become isolated from the modern world and its currents, and their living standards are at a very low level. These groups represent social groups that are on the border or totally outside the boundaries of social power, thus having no significant influence on social currents and political events. Marginalization is a consequence of discrimination and the impossibility of exercising human rights. The right to education and the right to work are human rights guaranteed by the Constitution, as the highest legal act in the Republic of Serbia, and every person, regardless of which social group they belong to, must exercise these rights in order to lead a better quality life (Устав Републике Србије, "Службени гласник Републике Србије", Article 60&70, No. 98/2006, 115/2021).

The aim of the research was to present the opportunities and chances for education and employment for individuals belonging to marginalized social groups in the Republic of Serbia. The focus was on providing a more comprehensive description of the education system in Serbia, especially adult education and marginalized social groups. The research was based on the following methods: descriptive method, analysis of relevant documents and literature, and analysis of responses obtained through questionnaires.

The significance of this research lies in providing every potential reader with insight into the specific area of education, adult education, and socially marginalized individuals, thus offering a glimpse into an entirely different world that may seem excluded from society but is undoubtedly present within it.

1. ADULT EDUCATION

European experts in the field of education consider adult education today one of the crucial means to address the most significant challenges in Europe and the world (EAEA, 2019). Currently, Europe is facing growing inequality on many fronts, not only concerning individuals but also countries and regions within Europe. Many countries and regions experience high unemployment rates, while simultaneously there is a demand for new knowledge, skills, and competencies. Therefore, individuals, without exception, must be prepared to meet the demands of

The role of education in the integration of marginalized social groups into the labour market

the market and the challenges of new technologies (Radić, 2005). Education of each individual can benefit both the economy and society as a whole. Adult education is the primary tool for socio-economic progress. It must serve the labor market and meet individuals' needs for professional development, shape sustainable socio-economic development of the country and its synergy with the global economy, provide individuals with the potential to be active in the labor market, facilitate professional mobility and flexibility of the working population, prevent social exclusion and marginalization, contribute to a sense of belonging, and so forth.

Today, worldwide, there are over a million illiterate people, with over 70% being women. In the USA, in eleven countries, the literacy rate is 50% (Despotović, 2016). A significant portion of adults in Europe has a low level of literacy in language, mathematics, and digital skills. One significant data point is that in 2021, one in ten people in Europe has no digital skills whatsoever. Just a few years ago, the number of functionally illiterate individuals in Germany was nearly equivalent to the number of illiterates in Serbia. In Serbia, there is still a very small number of formal adult education centers that have received support for implementing adult education programs. Reports and analyses on the state of adult education mainly focus on the implementers of educational programs in the field of adult vocational training, which are part of the informal education system. In accordance with developed countries, Serbia has a comprehensive registry of implementers of non-formal adult education programs or various activities aimed at personal development, acquiring knowledge, and developing the skills of individuals (<https://prosveta.gov.rs/prosveta/srednje-obrazovanje/obrazovanje-odraslih/javno-priznati-organizatori-obrazovanja-odraslih/>).

These programs are implemented in primary and secondary schools, and other institutions that meet certain standards and obtain the status of a publicly recognized organizer of adult education activities (JPOA). In Serbia, non-formal adult education is conducted by 164 JPOAs, which offer participants 717 different non-formal education programs. Unfortunately, Serbia still does not have a central registry of formal adult education, which needs to be addressed in the coming period (Despotović, 2016).

2. ADULT EDUCATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA

In the Republic of Serbia, nearly half of its adult population is at the elementary level of education or below it. When observing and analyzing the educational structure of the population, emphasis is placed on schooling and literacy as its primary characteristics. In Serbia, according to the latest census data from 2022, there are 6,664,449 inhabitants, of which 3,423,627 are women (51.4%) and 3,240,822 are men (48.6%). Of the total population aged 15 and over, 53.1% have completed secondary school, 22.4% have attained higher or tertiary education, 17.8% have completed primary school, while 6.3% of the population lacks basic education. According to official data from the Republic Statistical Office, between the two most recent censuses in Serbia, in 2011 and 2022, the number of illiterate persons aged 10 and over decreased from 1.96% to 0.63%. These data indicate an increase in the number of computer-literate individuals, from 34.2% in 2011 to 45.7% in 2022 (Републички завод за статистику Републике Србије, 2023).

Currently, 65 primary schools in Serbia implement a program of functional adult basic education, attended by over 6,000 participants. Adult basic education, for those who have not completed primary school within the designated years of life, is conducted today in three cycles and lasts for three school years. The first cycle comprises the first four grades of primary education and lasts for one year; the second cycle encompasses the fifth and sixth grades, while the third cycle combines the seventh and eighth grades of primary school. Upon completion of the third cycle, participants in this program take a final exam, consisting of three tests tailored to adult learners. After this, adult participants successfully complete their formal primary education and receive a certificate that is in no way different from the certificates issued to children upon completion of primary school (the certificate is universally recognized, does not discriminate against the participant in any way, and does not indicate that the individual completed primary school through an adult program).

In 2015, when formal adult basic education became institutionalized and shaped by law, through "The Second Chance" project initiated and funded by the European Union, this form of formal education was implemented in 79 primary schools in Serbia, attended by 5,950 adult learners. Extraordinary secondary education was carried out in 235 secondary schools, with 2,925 participants. Retraining, qualification, and specialization were implemented in 191 secondary schools, with 8,399 participants.

By 2020, the situation with adult education in Serbia had changed. *The Annual Plan Implementation Report for Adult Education in the*

The role of education in the integration of marginalized social groups into the labour market

Republic of Serbia for 2020 provides the following data: formal adult basic education was organized in 65 schools across 16 school districts; the program was attended by 6,299 participants, slightly more than the anticipated number; 896 teachers and 79 andragogical assistants participated in program implementation. The first cycle enrolled 1,721 participants, of whom 751 completed it. The second cycle enrolled 2,216 participants, with 1,231 completing it. The third cycle of adult basic education enrolled 2,378 participants, of whom 1,456 completed it. Attrition of participants after enrollment is high but decreases as schooling progresses, and the highest number of dropouts occurs immediately after enrollment. The 2019/2020 school year was marked by the Covid-19 pandemic and the transition to online education, which demotivated many participants, and many of them did not engage in classes due to a lack of technical and material resources or an internet connection. Out of the participants who completed the eighth grade, 320 decided to continue their education.

In Serbia, formal adult basic education is also conducted within correctional institutions, and even there, a decline in program participants has been observed in recent years. Out of 325 participants who attended the formal adult basic education program within correctional institutions from 2015 to 2020, 243 successfully completed the enrolled cycle of education. In the implementation of this program in correctional institutions in Serbia in 2020, 81 teachers and 4 andragogical assistants participated.

Extraordinary secondary education for those older than 17, funded by the budget of the Republic of Serbia, was implemented by 68 schools in 2020 (112 fewer schools than in 2019) across 16 school districts. The extraordinary secondary education program was attended by 308 participants. The interest in enrollment, or rather, participation in formal adult secondary education, is very low. The reasons are manifold, with the most common being a deficit of free time due to frequent absences for educational purposes.

Data from 2022 shows that during the 2021/2022 school year, a total of 1,226,054 individuals participated in some form of education. Out of this number, approximately 18.2% were involved in preschool education, 42% (514,962) in primary education (including adult education), 19.8% in secondary education, and 20% in higher education (Републички завод за статистику Републике Србије, 2023).

3. MARGINALIZED SOCIAL GROUPS AND THE ISSUE OF EXCLUSION

To denote new sources of social inequality, sociologists have established the term "social exclusion", which signifies the ways and mechanisms of excluding individuals or social groups from broader societal participation due to deprivation of opportunities and conditions necessary for life that are available to the majority of the population. The European Commission first mentioned the concept of social exclusion in its official documents in 1988 (Anić & Medić, 2021). The importance of the concept of social exclusion lies in its clear indication of the significant challenges we face in a global society. The term "social exclusion" is narrower than the concept of "social inequality" but similar to the concept of marginalization. The term "marginalization" appears in the sociological and psychological interaction of various theoretical teachings, primarily referring to a sociological term used for a descriptive portrayal of a group of people excluded from the dominant culture and distribution of power present in society. Marginalized social groups are those on the periphery, completely powerless, lacking access to social, economic, political, and cultural rights available to others. Marginalized groups include elderly people, long-term unemployed individuals, single-parent families, persons with disabilities, immigrants, racial and ethnic minorities, the poor, women, children and youth, war veterans, the LGBTIQ population, minority religious groups, individuals serving prison sentences, and rehabilitated convicts. This is not an exhaustive list of marginalized groups, as they constantly change and expand. Each of us, at some point in life, could find ourselves on the margins of society without the ability to exercise our rights guaranteed by the Constitution and laws (Dardić & Milojević, 2010). Individuals can be marginalized in different areas of life: the labor market, education, housing, social relationships, respect, etc. Exclusion from one area leads to further exclusions (e.g., if an individual is long-term unemployed or excluded from the labor market, it is highly likely that their interaction with others will be reduced, gradually leading to exclusion from the entire social aspect). The goal of combating exclusion seeks to ensure more than the distribution of goods; it aims to secure social integration and participation.

4. THE RELATIONSHIP BETWEEN EDUCATION AND THE LABOR MARKET

In the 21st century, new questions arise regarding the relationship between education and the labor market, particularly its specific segment: the labor market. "Man is the only living being whose survival is conditioned by work" (Radić, 2005, p. 83) hence, the establishment of the labor market represents a significant milestone in human development. The process of education and the functioning of the labor force are closely intertwined. This interdependence stems from the very nature of the labor market, as well as the relationship between the labor market and other segments. Analyzing jobs and the dynamics of market movements, economists, scientists, and other experts agree that the market as a whole consists of three segments: the market for goods, the capital market, and the labor market. These three segments must function synchronously. The subjects of the labor market, in relation to the markets for goods and capital, are people. Humans have natural, biological motives for self-sustainability, as well as psychological and social motives for defending freedom and personal dignity. The labor market is often identified as the most significant determinant of inequality. Labor market outcomes and indicators (employment, unemployment, inactivity, wages) are directly linked to levels of inequality and poverty. High levels of employment, provided that other components remain the same, should lead to a more competitive wage distribution, which in turn leads to lower inequality (Cvetičanin, 2013).

Education has always been the primary energy source for the perpetual enhancement of the creative power of human resources. The development of education in contemporary capitalist societies is simultaneously an economic, political, social, and moral process.

Education has shaped the labor market in the following ways: by involving the broadest layers of the population in the educational process; by continuously raising the general level of education in individual societies; by the emergence and development of new professions; by the stratification of society, resulting in the emergence of a large number of new social strata, etc. The interaction between education and the labor market is reflected in the fact that the education process creates a general and professional profile of human resources.

The primary goal of education must be to establish a connection between education and the labor market. An unreliable connection and inadequate communication between education and the economy, educational areas, and work areas, lead to the economy not informing

education about the needed personnel, so education lacks the ability to prepare, educate, and enhance them. Strategically speaking, it can be said that education and the economy should be the two pillars on which society rests, as education shapes people, and the economy provides them with employment, or survival. Education must function for the development of the country, as is the case in Russia, China, or the USA, as these countries invest a lot in education to create quality personnel who can serve state and societal interests.

5. LABOUR MARKET IN THE REPUBLIC OF SERBIA

The main indicators of the labor market have improved in recent years, but Serbia still significantly lags behind European Union countries. Unemployment has traditionally been seen as a structural problem that can be addressed by creating new jobs, economic development, and strengthening social protection systems (Špadina, 2020). However, inequalities in education, age, gender, competitiveness, and other areas make it difficult to solve the unemployment problem quickly and easily, which is the biggest challenge of the labor market.

The labor market in our country is characterized by high inactivity among the working-age population (32% compared to 27% in the European Union). The structure of the unemployed is dominated by unskilled and semi-skilled workers. Unemployment, but primarily the inflexibility of the labor market, are important factors hindering economic and social development. The registered number of employed persons in Serbia was 2,253,473 in 2022, which is 1.8% higher than the previous year. The number of persons active in the labor market (both employed and unemployed labor force) according to the latest census was 215,600, showing an increase of 0.5% compared to 2021. In 2022, the number of employed persons was 2,913,500, which is 2.3% higher than in 2021 (Републички завод за статистику Републике Србије, 2023). One characteristic of the labor market in Serbia is a high rate of informal employment (18%) and vulnerable employment (24%). Significant regional differences in labor market outcomes are also present. For example, the employment rate in Belgrade (65%) is 8% higher than in South and East Serbia (57%), while the unemployment rate is almost 6% lower (Anić & Medić, 2021). There are also significant differences in wages for the same jobs. These patterns have led to large regional disparities in poverty rates. Unequal access to education is one of the most important determinants of wage inequality, while inequalities are widespread in the field of education, from preschool education and upbringing onwards. When it comes to education levels, from elementary

to higher education, significant efforts need to be made to systematically improve outcomes. Compulsory secondary education should be one of the goals of the educational system in the coming period. It is suggested that compulsory secondary education in Serbia should start in 2030, but it could be introduced earlier. Better access to tertiary education for children from disadvantaged socio-economic backgrounds, especially from rural areas, will minimize inequalities in market incomes (Anić & Medić, 2021).

Poverty is a multidimensional phenomenon that, in addition to insufficient means of living and opportunities to satisfy basic human needs, also affects the realization of individual human rights. Statistical data from 2022 indicate that the proportion of the population in Serbia at risk of poverty and marginalization is somewhat higher (28.1%) than in the European Union (25%). According to the most common activity status, the poverty risk rate for adults and older individuals shows that 49.2% of the unemployed were at risk of poverty. Self-employed individuals had a higher poverty risk rate than those employed by employers, 11.2% compared to 5.6%, and for pensioners, this rate was 19.7% (Републички завод за статистику Републике Србије, 2023). Education is one of the factors for achieving more significant positions and life prosperity, so people who are more exposed to the risk of poverty and marginalization have a greater chance of „bypassing” them if they are educated or have completed elementary or high school. Those who are illiterate or without any education find it difficult to find a job, and thus they cannot actively participate in the labor market and are often rejected by society. Literacy programs, adult education and various forms of informal and extracurricular education, provide individuals with the opportunity to acquire a certain level of education, as well as professional knowledge and skills, thereby reducing the risk of poverty and marginalization, and increasing the chance of active participation in the labor market.

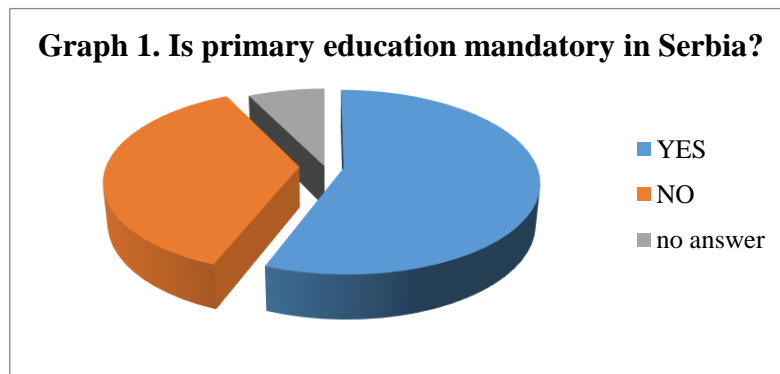
6. RESEARCH METHODOLOGY

The methodological framework is designed based on the nature of the research subject, taking into account the complexity of the interaction between adults, education, and the labor market. The research is based on the analysis of data obtained from the responses of adult individuals through questionnaires, predominantly from marginalized groups, who attended formal basic education programs in the territory of the Srem district. The subject of this research was the analysis and examination of the role of education in integrating marginalized groups into the labor market. The research problem was contained in the answer to the question:

Does education help marginalized groups integrate into the labor market? The aim of the research was to present the opportunities and chances for education and employment for individuals belonging to marginalized groups in our country. The tasks achieved through research and answered based on the obtained results were: to examine the interest of adults who have not completed formal education in continuing the same; to examine the motivation of adults, primarily marginalized individuals, for continuing formal education; to examine whether adults, marginalized individuals, after completing formal basic education, succeed in integrating into the labor market; to examine whether adults who have completed formal basic education after the designated period consider that they have done something good for themselves and their careers; to examine whether adults who have completed formal basic education plan to continue education and professional development. The research used descriptive methods, analysis of statistical data from other research, survey techniques, and a carefully designed questionnaire adapted to potentially illiterate or uneducated individuals. The questionnaire was answered in written and oral form. The questionnaire collected data on adults attending formal basic education, information on whether they want to continue education and training, whether they believe they will find it easier to get employed after completing basic education, whether they are employed or unemployed, information on the number of family members, age, marital status, and the like. The sample was intentional to achieve the tasks and fulfill the goal. The research involved adult individuals, both female and male, who had not completed basic education at the designated age, and at that moment were participating in adult formal basic education programs in the territory of Srem and at that moment were aged 15 to 60 years old. The obtained data were processed qualitatively and quantitatively, expressed in percentages, and the results were presented descriptively. The research was conducted from the last week of February to the end of March 2022 in educational institutions in Srem that implement adult formal basic education programs. Respondents completed the questionnaire in writing or answered questions orally, at Elementary School "Ivo Lola Ribar" in Ruma, Elementary School "Nebojša Jerković" in Budjanovci (which, in addition to the main school, also conducts adult education classes in the Sremska Mitrovica Penal Institution). Out of the total number of distributed questionnaires, which was 100 copies, 68 participants completed the questionnaires, of which 25 were female and 43 were male.

7. RESEARCH RESULTS: MARGINALIZATION AND ADULT EDUCATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA

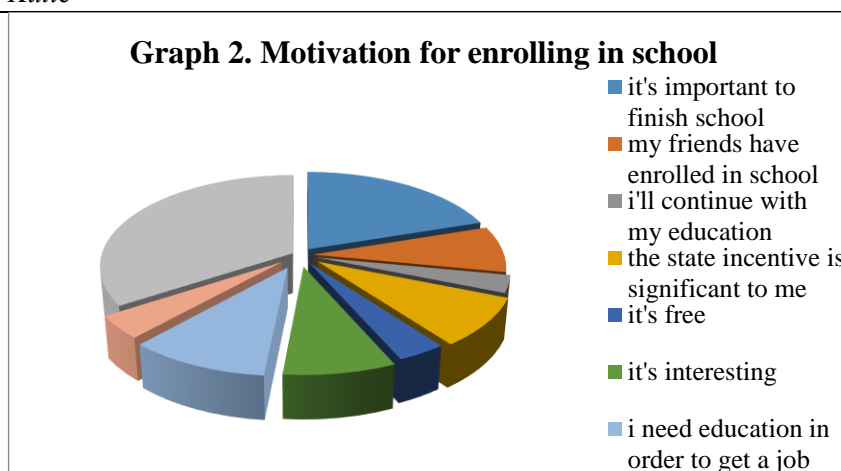
The first question of the questionnaire was: "Is elementary education compulsory in the Republic of Serbia?" Of the respondents, 38 answered affirmatively (55.88%), 25 answered negatively (36.76%), while 5 respondents skipped the question (7.35%). Of those who answered affirmatively, 23 were male (60.53%), and 15 were female (39.47%). From the above, it can be concluded that the majority of respondents are aware of the fact that elementary education is compulsory in Serbia, and they enrolled in the adult elementary education program to obtain the legally prescribed level of education, which they missed in the earlier period of their lives.

Source: Author

The second question was: "Is this your first time enrolled in school?" To this, 37 participants responded affirmatively (54.41%), 27 participants negatively (39.71%), while 4 participants skipped the question (5.88%). More than half of the respondents who were currently attending formal adult basic education in primary schools in Srem were enrolled in school for the first time in their lives. This data indicates that illiteracy and lack of education among our citizens are still prevalent.

The third question was: "What is your motive for enrolling in school?" Participants were given eight options to choose from, where they could select more than one answer.

Source: Author

Graph 2 shows the diversity of responses, and consequently, the motives for enrolling participants in school. The highest number of circled motives is under the option "something else" where participants added motives such as: "I have to", "I promised", "I am learning Serbian", "I go when I have time", "prison sentence", etc. The smallest number of circled responses are those indicating that the participant will continue with further education after completing primary school.

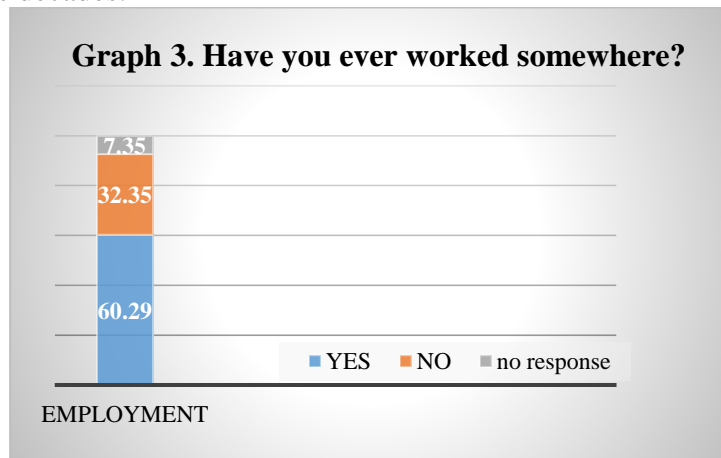
The fourth question related to whether the respondents were registered with the National Employment Service, which should be a requirement for enrollment in the formal adult basic education program, and later for actively seeking employment and integrating into the labor market. Of all the respondents, 45 of them were registered with the National Employment Service (66.18%), 20 indicated that they were not registered (29.41%), while 3 respondents did not answer this question (4.41%). The majority of respondents are registered with the National Employment Service and after completing basic education, they will be able to activate themselves in the labor market.

The fifth question was: "Do you have a driver's license?" where 36 respondents answered affirmatively (52.94%), 24 negatively (35.29%), and 8 did not respond to the question (11.76%). More than half of the respondents already have obtained a driver's license earlier in their lives, which is now practically impossible without completing primary school, as the tests for passing the theoretical part of the driver's exam are more complex and require candidates to be able to read and write, besides motor skills they may possess.

On the sixth question: "Have you ever worked somewhere?", 41 respondents answered affirmatively (60.29%), negatively 22 respondents (32.35%), and 5 questionnaires remained unanswered (7.35%), indicating

The role of education in the integration of marginalized social groups into the labour market

that the majority of respondents have performed certain jobs for which they were paid. Since they lack primary education and qualifications, they could not be formally employed and participate regularly in the labor market; instead, they worked unregistered or „off the books”, In this way, they were without any legal protection, without contributions to pension, social, and health insurance. This fact is discouraging and indicates that we are still grappling with a problem that has been very prevalent in previous decades.

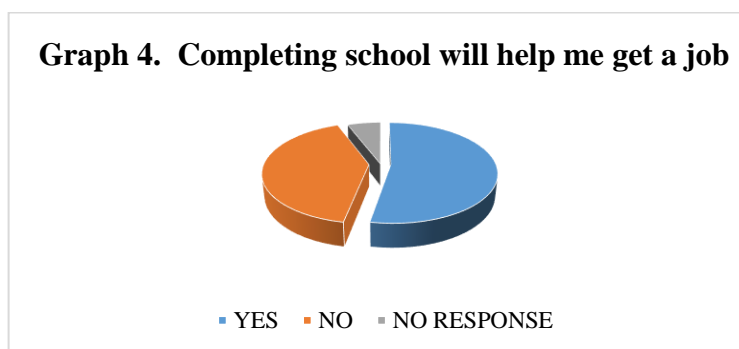
Source: Author

The seventh question pertained to whether the respondents were currently employed somewhere. Affirmative responses were given by 23 of them (33.82%), while 45 (66.18%) answered negatively. These responses indicate that there are fewer participants working at the time of the survey, suggesting a decrease in the number of those working unregistered and without any education or qualifications. Participants who are not employed have directed themselves towards education, hoping to find employment after completing primary school.

The eighth question related to participants who identified themselves as employed at the time of the survey, listing the type of work they are engaged in. Out of the 23 respondents who identified as working, 8 are engaged in seasonal jobs (picking blueberries, corn, apples, tobacco - 34.78%), 4 are involved in cleaning (17.39%), 3 work in kitchens (13.04%), 3 are engaged in trade (13.05%), 2 are involved in carpentry (8.70%), 2 work in factories (8.70%), 2 work abroad (construction - 8.70%), 1 works in computer service (4.35%). As can be seen from the above, employed respondents are engaged in poorly paid jobs that do not require completed schooling, but only good general health, experience,

and certain skills. Despite being employed, these respondents are not visible in the labor market and are not legally protected employees.

The ninth question pertained to whether the respondents believe that completing primary school will help them find a job. To this question, 36 respondents answered affirmatively (52.94%), 28 negatively (41.18%), and 4 respondents did not provide an answer (5.88%), indicating that there is almost an equal stance among respondents regarding how much a primary school diploma will assist them in employment.

Source: Author

The tenth question related to whether participants had considered continuing their education after successfully completing primary school. Out of all the respondents, 19 answered that they would likely continue their education (27.94%), 47 indicated they would not continue (69.12%), while 2 did not provide an answer (2.94%). These data indicate that the majority of respondents believe that completing primary school is sufficient for them and they will not pursue further education.

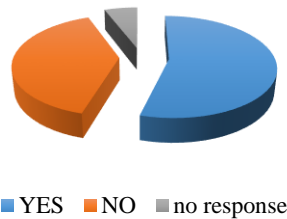
The eleventh question was: "Is the primary school located in the place where you live?" To this question, 19 respondents answered affirmatively (27.94%), indicating that they live in the same place where they attend school; 47 respondents answered negatively (69.12%), while 2 did not specify (2.94%). From these data, it is evident that the majority of participants commute from other places, and the National Employment Service reimburses their travel expenses.

The twelfth question required respondents to indicate whether there are other persons older than 15 years in their household who have not completed primary school. This question is significant because it indicates whether the generation currently attending formal adult basic education at the time of the survey is also the last in the respondents households or if the trend of not completing primary school continues. To this question, 34 respondents answered affirmatively (50%), while 33

respondents answered negatively (48.53%). One person did not respond to this question (1.47%).

The thirteenth question pertained to whether respondents believed they had faced disadvantages in life because they did not complete primary school. To this question, 37 respondents answered affirmatively (54.41%), indicating that they believe they have faced disadvantages in life due to not completing school. 27 respondents answered negatively (39.71%), while 4 respondents did not provide an answer (5.88%).

Graph 5. Do you believe you have fared worse in life because you don't have a completed education?

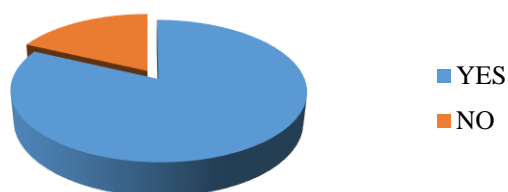

Source: Author

The fourteenth question pertained to how regularly, on a weekly basis, respondents attend school and participate in classes. The largest number of respondents, 34 of them (50%), responded that they come to school 1-3 times per week; 15 of them (22.06%) come more than 3 times per week; 13 of them (19.12%) come regularly according to the class schedule; 5 of them (7.35%) come rarely; while only 1 (1.47%) responded "something else". From the above, it can be observed that the majority of participants attend school every week and participate in classes, thus achieving the goal of the "The Second Chance" program, i.e., reducing the number of illiterate individuals and those who have not completed primary school, as confirmed by statistical data and the difference between the censuses of 2011 and 2022, as cited in this study.

The fifteenth question related to whether respondents believe that the knowledge they acquire in school will be useful in their lives. A staggering 41 participants responded affirmatively (60.29%), indicating that they believe the acquired knowledge will be beneficial in their lives; 17 participants responded that they already knew everything they were taught in school (25%); 9 participants believe that the knowledge will not be useful to them (13.24%); 1 participant did not respond (1.47%).

Graph 6. The knowledge I acquire in school will be useful to me in life

Source: Author

8. DISCUSSION

Based on the results obtained from the research, a profile of the average adult formal basic education participant in the Republic of Serbia has been conceptualized. Such a participant, who attended formal adult basic education during the 2021/2022 school year, had the following characteristics:

Table 1. Characteristics of the average adult education participant

QUESTIONNAIRE DETAILS	MOST COMMON CHARACTERISTICS
GENDER	MALE
AGE	20-40 YEARS OLD
NATIONALITY	SERBIAN, ROMA
DRIVING LICENCE	YES
FREQUENCY OF TRAVEL TO SCHOOL	1-3 TIME PER WEEK
REGISTERED WITH THE NATIONAL EMPLOYMENT SERVICE	YES
EXPERIENCE IN PART-TIME/SEASONAL JOBS	YES
CURRENT EMPLOYMENT STATUS	UNEMPLOYED
AWARENESS OF THE OBLIGATION OF PRIMARY EDUCATION	YES
FIRST ENROLLMENT IN PRIMARY SCHOOL	YES
CONSIDERS IT IMPORTANT TO FINISH SCHOOL REGARDLESS OF AGE	YES
EXPECTS THAT COMPLETING SCHOOL WILL HELP WITH EMPLOYMENT	YES
WANT TO CONTINUE EDUCATION	NO
ILLITERATE INDIVIDUALS IN THE HOUSEHOLD	YES, THERE ARE STILL SOME
HE/SHE BELIEVES HE/SHE SHOULD HAVE FINISHED PRIMARY SCHOOL ON TIME	YES
EXPECTS TO BENEFIT FROM THE KNOWLEDGE GAINED IN SCHOOL	YES

Source: Author

The role of education in the integration of marginalized social groups into the labour market

The adult formal education participant, during the 2021/2022 school year, most commonly had the following characteristics (*Table 1*): a male aged 20 to 40; of Serbian or Roma nationality; possesses a driver's license; travels to the school where classes are held once to three times a week; registered with the National Employment Service; has worked certain part-time or seasonal jobs at some point in life; unemployed at the moment; aware that primary education is compulsory in Serbia; enrolled in school for the first time; believes it is important to finish school regardless of age; believes that completing primary school will aid in employment; will not continue with further education; there are illiterate individuals in their household; believes they should have completed primary school within the designated period of life; thinks the knowledge gained in school will be beneficial in life. This profile of the average participant in formal primary education directly points to the link between education and employment.

The average adult formal education participant is excluded from the labor market, thus endangering not only their own survival but also that of their families. The connection between the National Employment Service and schools offering formal adult basic education programs in Serbia needs to be consistently strong, encouraging and motivating participants to attend classes. Additionally, the state must financially support adults who have decided to educate themselves and enter the labor market through measures aimed at socially vulnerable populations. Education requires both intellectual effort and time, as well as certain financial resources. The state must prioritize active employment measures, as the purpose of these measures is to contribute to the proper functioning of the labor market by assisting both the unemployed individuals and employers (Špadina, 2020). An interesting finding from this research is that the average participant has a driver's license, which is almost impossible today, given that the tests for the theoretical part of the driver's license exam are more complex and require candidates, in addition to motor skills, to be able to read and write. This motivates adult individuals to complete basic education at any stage of life. The participants are individuals who have previously worked occasional or seasonal jobs, so work is not unfamiliar to them, but due to insufficient competence in a specific area and formal qualifications, they have never been visible in the labor market. The invisibility of individuals in the labor market continues to benefit employers who engage such individuals (working "off the books"), despite the lack of legal protection. This highlights the vulnerability of such individuals and groups. Individuals who have been excluded from the labor market until the age of 65, when they are supposed

to be economically active, do not have the conditions to access a pension, as a form of social support, making them extremely vulnerable. Lack of education and exclusion from the labor market are major contemporary problems, and states, educational institutions, and social institutions must address these issues significantly. All European trends in adult education rely on the leading goal of *The New European Agenda for Adult Learning 2030*, which aims to increase the quality supply and promote adult education and significantly enhance adult participation in formal, non-formal, and informal learning activities. Education is and must be the only lever in activating individuals in the labor market.

CONCLUSION

An individual who has not completed primary education within the designated period has the opportunity to educate themselves later in life, but they are already somewhat marginalized in society and have little chance of finding employment. Consequently, this individual is excluded from the labor market, and their quality of life is low. Such an individual, on the margins of society, often lacks the motivation, will, or strength to return to the "right path", and their entire life remains in the same or similar situation. This research aimed to present the opportunities and chances for education and employment for individuals belonging to marginalized social groups in the Republic of Serbia. Through the responses to the questions from the questionnaire of adult basic education participants, a profile of the average participant in formal adult basic education was formulated, indicating the condition and mindset of individuals who, due to certain unfortunate life circumstances, lack basic education. Although they currently have the opportunity to continue their education, they are not sufficiently motivated to do so, and although they consider education to be beneficial, they are not aware of how much it would benefit them. Society as a whole needs to be made aware of the importance of adult education and provide support to participants in such programs. The state must take measures and amend legislative frameworks so that individuals who show readiness to continue their education can progress and participate in social currents. Marginalization is always present, but the state, as a system, needs to take decisive steps to direct individuals who are marginalized and discriminated against in any way, including in employment, towards healthy goals, with the support of society, rather than condemning them in any way. Education and the labor market are in synergy, and the right to education is one of the fundamental human rights, just as the right to work is. The state should work to ensure that every

individual can exercise these rights, regardless of the social group to which they belong.

LITERATURE

1. Anić, A & Medić, P. (2021). *Smanjenje nejednakosti-put ka održivom razvoju*. Centar za visoke ekonomske studije, Beograd.
2. Cvetičanin, N. (2013). Prosveta za privredu, obrazovanje za rad-o nužnosti uspostavljanja veza između sveta obrazovanja i sveta rada. *Obrazovanje i razvoj*, 88-95.
3. Dardić, D. & Milojević, M. (2010). *Priručnik za za izveštavanje o marginalizovanim grupama*. Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luke, GRAFD.
4. Despotović, M. (2016). *Obrazovanje odraslih na zapadnom Balkanu-jedan empirijski pogled*. Društvo za obrazovanje odraslih, Beograd.
5. European Asociation for Education of Adults (EAEA) (2019). Manifest učenja odraslih za 21.vek-moć i radost učenja. *Andragoške studije*, (1), 159-161.
6. Ivanović-Munitlak, O., Mitić, P. & Raspopović, N. (2014). Situation and prospects of life insurance market in Republic of Serbia. *Poslovna ekonomija*, 8(1), 51-66.
7. Јовановић, Н. & Јовановић, М. (2018). Друштвени фактори неједнаких шанси у образовању. *Годишњак Педагошког факултета у Врању*, 9(1), 47-66.
8. Љубичић, М. (2019). Маргинализоване групе и савремени свијет. *Социолошки преглед*, 53(4), 1438-1443.
9. Мјјановић, Н. (2017). Сјеложивотно учење и тржиште рада. *Образовање и развој*, 1, 69-86.
10. Министарство просвете Републике Србије (2022). *Извештај о реализацији годишњег плана образовања одраслих у Републици Србији у 2022.години*. Retrived January 17, 2022, from: <https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2023/03/Izvestaj-GPOO-2022.pdf>
11. Министарство просвете Републике Србије (2022). *Јавно признати организатори образовања одраслих*. Retrived April 21, 2022, from: <https://prosveta.gov.rs/prosveta/srednje-obrazovanje/obrazovanje-odraslih/javno-priznati-organizatori-obrazovanja-odraslih>
12. Министарство просвете Републике Србије (2020). *Извештај о реализацији годишњег плана образовања одраслих у*

- Републици Србији у 2020. години*. Retrieved on April 29, 2021, from: <https://mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/3/Izvestaj-GPOO-u-2020-god-final-2.pdf>
13. Министарство просвете Републике Србије (2021). *Образовање одраслих*. Retrieved January 22, 2021, from: <https://www.mpn.gov.rs/obrazovanje-odraslih/osnovno-obrazovanje-odraslih>
 14. Министарство просвете Републике Србије (2015). *Образовање одраслих у Републици Србији-презентација*. Belgrade.
 15. Radić, J. (2005). Politika tržišta rada i strategija zapošljavanja. *Privredna izlaganja*, 48(1-2), 81-82.
 16. Републички завод за статистику Републике Србије (2023). *Статистички годишњак Републике Србије*. Retrieved January 15, 2022, from: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/publikacije/publication/?p=15431>
 17. Špadina, H. (2020). Odgovorne socijalne politike-uporedna analiza hrvatskih, švedskih i danskih mera aktivne politike zapošljavanja. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 59(89), 181-203.
 18. Tešić, A., Ilić, V. & Đelić, T. A. (2015). Labour market in Serbia-an opportunity or limitation of economic. *Ekonomika poljoprivrede*, 62(4), 1117-1136.
 19. Устав Републике Србије ("Службени гласник Републике Србије", 98/2006, 115/2021).

The paper was received: March 24, 2024

The paper was sent for correction: April 14, 2024

The paper was accepted for publication: May 4, 2024